

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ISSN 1303-2054 | e-ISSN 2564-7741

Yıl: 26, Sayı: 44, Temmuz-Aralık 2020

**SON DÖNEM HÂLİDÎ-NAKŞÎ ŞEYHLERİNDEN ÇELEBİ SÜLEYMAN
KAYA EFENDİ'NİN TASAVUFÎ DÜŞÜNCESİ**

SUFİ THOUGHTS OF ÇELEBİ SÜLEYMAN KAYA (ONE OF THE LATE
NAQSHBANDIYYA SHEIKHS)

Dr. Öğr. Üyesi Mesut YİĞİT

m.yigit@alparslan.edu.tr

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-9939-4235>

Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Temel İslam Bilimleri, Tasavvuf Ana Bilim Dalı
Muş/Türkiye

Atıf@ Yiğit, Mesut. "Son Dönem Hâlidî-Nakşî Şeyhlerinden Çelebi Süleyman Kaya Efendi'nin Tasavufî Düşüncesi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (Aralık, 2020): 125-141

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 26 Eylül 2020/ 26 September 2020
Kabul Tarihi / Accepted : 26 Kasım 2020 / 26 November 2020
Yayın Tarihi / Published : 15 Aralık 2020 / 15 December 2020
Sayı – Issue : 44
Sayfa / Pages : 125-141
DOI : <https://doi.org/10.30623/harranilahiyatdergisi.800628>

Öz

Son dönem Nakşî-Hâlidî geleneğinin şeyhlerinden Çelebi Süleyman Kaya Efendi, tasavvuf tarihinde müstesna bir yer işgal eden Cizre şehrinde doğmuştur. Irak Tavîle Dergâhı'nın Nakşî-Hâlidî pîr Şah Muhammed Ali Hüsameddin'in baş halifesi Seyyid Muhammed Kadri Hazîn'in önemli halifeleri arasında yer almıştır. İyi bir eğitim alan Çelebi Süleyman Efendi, uzun yıllar süren devlet memurluğu döneminde ve sonrasında irşat faaliyetlerini de kesintisiz sürdürmüştür. Hayatı boyunca sünnet-i seniyye'ye ittiba etmeye çalışmıştır. Diğer tasavvuf büyükleri gibi istikâmeti kerâmete tercih etmiştir. Ülkenin birçok yerinde yaptığı irşat çalışmaları neticesinde sayısız insana manevi rehberlik ve destekte bulunmuştur. Çelebi Süleyman Efendi, Nakşî-Hâlidî tarîkatının Cizre kolunun şeyhlerinden Şeyh Said Seyfeddîn'e ait *Muhtasarü's-Sülûk ve'l-İhsân fî beyâni'l-Vusûl ilâ Meliki'l-Mülûk ve Tarîkatu'l-Hâcegân* adlı eserin gün yüzüne çıkmasına vesile olmuştur. Nakşî-Hâlidî tarîkatının âdâb, erkân ve usullerinin anlatıldığı bu çok kıymetli kitabı akıcı bir üslup ile tercüme etmiştir. Kitaba gerekli açıklamalar ekleyerek içeriğini zenginleştirmiştir. Yine mürşidi Seyyid Muhammed Kadri Hazîn'e ait *Dîvân-ı İrfân* adlı eseri tercüme etmiştir. Kıymetli açıklamalar ilave etmek suretiyle eserdeki şiirlerde geçen tasavvuf literatürünün birçok teriminin anlaşılmasına vesile olmuştur. Tasavvufî düşünce sahasına önemli katkılar sunan bu iki eseri *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri* adıyla bir kitapta toplamıştır. Bu çalışmada tercüme, şerh ve sohbetlerinden elde edilmiş dokümanların analizi yapılarak Çelebi Süleyman Efendi'nin tasavvufî düşünceleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Çelebi Süleyman Kaya, Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri, Nakşbendiyye, Mürşid, Hakikat, Kerâmet

Abstract

Çelebi Süleyman Kaya Efendi, one of the sheikhs of the late Naqshbandiyya tradition, was born in the city of Cizre, which has an exceptional place in the history of Sufism. He became one of the most important caliphs of Sayyid Muhammed Kadri, who was the chief caliph of the Nakşî-Halidî Pîri Shah Muhammed Ali Husameddin of the İraqî Tavîle Lodge. For many years, Çelebi Süleyman Efendi, who had received a very good education, continued his teaching activities during and after his civil service period. Throughout his life, he endeavoured to apply Prophet's Sunnah into his life. Like many sufists, he preferred being on the right pathway to performing miracle. Thanks to his teachings all over the country, he provided spiritual guidance and support for many people. Çelebi Süleyman Efendi was instrumental in the emergence of *Muhtasarü's-Sülûk ve'l-İhsân fî beyâni'l-Vusûl ilâ Meliki'l-Mülûk* and *Tarîkatu'l-Hâcegân* by the famous sheikh Said Seyfeddîn of the Cizre branch of the Nakşî-Hâlidî order. He fluently translated this very precious book, in which the manners, principles and methods of the Nakşî-Hâlidî order are explained. He enriched the content by adding necessary annotations to the book. He also translated the work titled *Dîvân-ı İrfân* by his master Sayyid Muhammed Kadri Hazîn. By adding valuable annotations, he contributed greatly to understanding many terms of Sufi literature, present in the poems in the work. He

collected these two works, which made important contributions to the field of sufi thought, into a book called *Gönül Sultanları and Hak Sohbetleri*. In this study, the sufi thoughts of Çelebi Süleyman Efendi will be examined by analyzing the documents obtained from some of his translations, commentaries and sermons.

Keywords: Sufism, Çelebi Süleyman Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, Naqshbandiyya, Master, Truth, Miracle

Giriş

Son dönem Nakşî-Hâlidî şeyhlerinden olan Çelebi Süleyman Kaya Efendi, Osmanlıdan sonra Cumhuriyet'in kurulduğu dönemde âlim ve tarikat ehliyle meşhur Cizre'de yetişmiştir.¹ Medrese ve tekkelerinin çokluğuyla bilinen bu şehirde yaşayan insanlar az çok bu manevi atmosferden nasibini almıştır.²

Hız. Ömer döneminde fethedildiğinden çok yakın zamanlara kadar İslam medeniyetinin ilim, kültür ve irfan merkezlerinden biri olan memleketi Cizre'de³ çok iyi bir medrese eğitimi aldığı tercüme, açıklama ve sohbetlerinden anlaşılmaktadır. Nakşî-Hâlidî geleneğinin⁴ tanınmış isimlerinden biri olan; ilmî, edebî ve tasavvufî birikimiyle de kendisinden sonra derin izler bırakan Seyyid Muhammed Kadri Hazîn (v. 1961)'in, irşad ve terbiye dairesine katılması Çelebi Süleyman Efendi'ye büyük kazanımlar sağlamıştır.⁵ Çelebi Süleyman Efendi bu büyük ummandan kana kana içmiş ilim ve irfan ile dolarak coşkun bir denize dönüşmüştür.⁶ Çelebi Süleyman Efendi vasıtasıyla Seyyid Muhammed Kadri Hazîn'i tanıyıp ona intisap eden ve sonrasında da halifeleri arasına giren Cemal

- 1 İslam tarihinde özel bir yeri olan Cizre tasavvuf tarihinde de önemli bir yer işgal etmektedir. Özellikle Nakşî-Hâlidî Mutasavvıfların yoğunlukla bulunduğu bir yer olan Cizre'nin mutasavvıflarından bir kısmı şunlardır: Şeyh Abdurrahman Velî, Mevlânâ Şeyh Ahmed el-Cezerî, Şeyh Muhammed el-Gavvâs, Mevlânâ Şeyh Hâlid el-Cezerî, Şeyh Ömer Zengânî, Şeyh Muhammed Said Seyfeddîn, Şeyh Abdülhakim ed-Dirşevî, Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dirşevî, Molla Abdurrahman Hûserî, Şeyh Seyyid Muhammed Kadri Haşimî, Şeyh Said Seyda el-Cezerî v.d.
- 2 Cizre şehri, tarih boyunca büyük mutasavvıf ve alimler yetiştirmiştir. Bu aksiyoner alimler İslam dünyasına ve insanlığa çok önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu durumun oluşmasında medrese ve tekke birlikteliğini çok iyi sürdürebilen şehir yapısının katkısının çok olduğu düşünülebilir. Cizre'nin ilim ve kültür hayatına büyük etkileri olmuş ama günümüzde bu varlık ve etkisini kaybetmiş medreselerden bir kısmı şunlardır: Cizre Ulucami, Abdaliyye Medresesi, el-Medresetu'l-Hamrâ, el-Medresetu's Süleymaniyye, el-Medresetü'l-Mecdiyye. Geniş bilgi için bkz. Abdullah Yaşın, *Bütün Yönleriyle Cizre*, (Basım yeri yok: Yücel Matbaacılık, 1983), 37-63.
- 3 Muhammed b. Ömer el-Vâkidî, *Tarih Futûhi'l-Cezîreti ve'l-Hâbûri ve Diyarbekr ve'l-Irak*, thk. Abdülaziz Feyyad Harfûş (Şam: Dâru'l-Beşâir Li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzi', 1417/1996), 234-235.
- 4 Tarikatın Piri Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin baş halifesi Şeyh Osman Siracuddîn et-Tavîlî'nin torunu Şah Muhammed Ali Hüsameddîn et-Tavîlî'dir.
- 5 Çelebi Süleyman Kaya Efendi, Seyyid Muhammed Kadri Hazîn'in irşad halkasına katılmasını şöyle değerlendirir: "Elhamdülillâh onun kısmeti olmuş biz mürîdlerin saadeti hiçbir şey ile ölçülemez." Bkz. suleymankaya-kds.com (ÇSK), (Erişim 4 Nisan 2020).
- 6 Çelebi Süleyman Kaya Efendi bir sohbetinde Seyyid Muhammed Kadri Hazîn'den en çok istifade edenin onun marifet deryasından ancak bir damla alabildiğini söylemiştir. M. A. Kolacı, Kişisel İletişim, 20 Şubat 2019.

Doğramacı⁷, ilk görüşmesinde Çelebi Süleyman Kaya Efendi'nin cazibesine kapıldığını dile getirmiştir. Kendisi birçok tekke ve şeyh gördüğünü hatta dedesinden de tarikat dersi aldığını ama buna rağmen aradığını bu tanışmadan sonra bulduğunu ifade etmiştir.⁸

Çelebi Süleyman Efendi, Nakşî-Hâlidî yolunun feyizleriyle kemâlât merdivenini tırmanmaya başlamış, ihlâsıyla şeyhinin iltifatlarına nail olmuştur. Nakşî-Hâlidî yolunu başta İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, İskenderun, Gaziantep, Ş. Urfa ve Elazığ olmak üzere Anadolu'nun birçok yerinde yaymaya çalışmıştır.⁹ Aşağıdaki rubaide şeyhi Seyyid Muhammed Kadri Hazîn onu paha biçilemez bir mücevher ve lekesiz bir ayine olarak nitelendirmiştir.¹⁰

*“Süleyman bî pahadır dürrü pür tâm,
Hakikat nevcivandır bedri Hisâm
Hazîn'in hizmetinde çok müheyyadır bu dili kâm,
Hazîn'indir Hazîn'indir güzel cam ”*

Yine Seyyid Muhammed Kadri Hazîn, Çelebi Süleyman Kaya Efendi'nin kendi ehliinden olduğunu ve iki dünyada da refiki ve habibi olduğunu bildirerek kendisine şöyle iltifat etmiştir:¹¹

*Süleymanım çe Süleyman ehli âlimdir yakîn
Nûri evlâdi Muhammed âşikardır der cebîn
Nûri Kadridir yüzünde ey civanı sâfi dil
Farkı yokdur hâ Aliyyü ve hâ Hazîn
Ey Süleymanı Hazîn vey civanı pâki dîn
Vey refik u her du dînu vey habibi kadriddîn*

1. Çelebi Süleyman Kaya'nın Hayatı ve Eserleri

1. 1. Adı, Ailesi, Tahsil Hayatı ve Çocukları

1919 yılında Cizre'de doğdu. Babası şehrin eşrafından Abdurrahman Efendi olup annesinin adı Medine Hanım'dır. İlköğrenimini Cizre'de tamamladıktan sonra Lise tahsili için Diyarbakır'a gitti.¹² Zahiri ilimleri kimin yanında tahsil ettiği bilinmemektedir. Ancak küçüklüğünden beri sohbetlerine devam ettiği Seyyid Muhammed Kadri Hazîn'den zahiri ilimleri de tahsil ettiği sanılmaktadır.¹³

7 Doğramacızade Ali Sami Paşa oğlu, Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın kardeşidir.

8 Cemal Doğramacı, *Kardeşim Süleyman Kaya'ya İthaf*, (Ankara, ts.), 20-21.

9 Doğramacı, *Kardeşim Süleyman Kaya'ya İthaf*, 23-24.

10 suleymankaya-kds.com (ÇSK), (Erişim 26 Mart 2020), Doğramacı, *Kardeşim Süleyman Kaya'ya İthaf*, 26.

11 suleymankaya-kds.com (ÇSK), (Erişim 26 Mart 2020), Doğramacı, *Kardeşim Süleyman Kaya'ya İthaf*, 26.

12 1970 yılında Cizre lisesi açılana kadar Cizre'de lise tahsilini almak isteyenler civar şehirlerdeki okullarda tahsillerini sürdürmüşlerdir.

13 M. Kaya, Kişisel İletişim, 12 Şubat 2019.

Cemal Doğramacı, Çelebi Süleyman Kaya Efendi'yi ilahî hakikatleri ve Rabbânî mevhibeleri yorumlayabilecek ilme sahip bir ârif-i billâh olarak tanıtmaktadır. Belirttiğine göre üslubu etkileyici olup dinleyicilerinin hemen dikkatini çekmekte idi. Sohbetlerini icra ederken geniş bir malumata sahip olduğundan yaptığı yorumlar meclisin şevk ve heyecanını diri tutmakta idi. Yine Çelebi Süleyman Kaya Efendi'nin ilmî ve kabiliyetine işaret etmek üzere şöyle demiştir: *"Hizmet aşkı, sadakatı, mahviyet ve teslimiyeti sayesinde Seyyid Kadri Hz.lerinin tam meşrebinde ve halâvetinde yetişen bu zât, aynı zamanda gerek Sultanımızın ve gerekse meşhur Ahmed Cezerî Hz.lerinin divanlarının hemen bütün kısımlarının inceliklerine tamamen vakıf ve o manevî halleri yaşar durumda sohbetler yapmakta, kuvvetli hafızaları sayesinde Hazretten dinlediklerini de beyan ederek huzurlarında bulunanları hayran bırakmaktadırlar. Bu hal, her halife ve veliye nasib değildir. Bu yüzden de Ankara'da olgun zatlarla yapılan meclis ve toplantılarında her seviyede herkese hitab edecek kabiliyeti olması hasebiyle sohbetleri anlatılmakta ve seyahate çıktıklarında aranmaktadırlar."*¹⁴

Çelebi Süleyman Kaya Efendi 1942 yılında TCDD bünyesinde işe girerek memuriyet hayatına adım atmıştır. Türkiye'nin değişik yerlerinde memur olarak bulunduğu sırada kendisine verilen hizmetleri üstün bir gayretle yerine getirmiş aynı zamanda insanların maddi ve manevi ihtiyaçları için çalışmayı görev bilmiştir. En son 1974 yılında müfettiş olarak görev yaptığı TCDD'den emekliye ayrılmıştır. Şükran ve Ayşe isminde iki kız, Mehmet Ali¹⁵ isminde de bir erkek çocuğu olmuştur.¹⁶

1. 2. İntisabı

İlkokul çağında bir öğrenci iken tanıştığı Nakşî-Hâlidî tarikatının tanınmış müridlerinden Cizreli Seyyid Muhammed Kadri Hazîn'e intisap eder.¹⁷ Bir yandan okul tahsilini sürdürürken diğer yandan da şeyhinin sohbetlerine devam eder. Tasavvufî açıdan kemale ulaşması için Şeyhi tarafından itina ile yetiştirilir. Kendisini çok seven müridi Seyyid Muhammed Kadri Hazîn ona "Çelebi"¹⁸ lakabını verir. Şeyhinin yanında seyr u sülûk eğitimini tamamlar en sonunda hilafet ile taltif edilir.¹⁹

Seyyid Muhammed Kadri Hazîn tarafından kendisine halifelik verilmesini şöyle zikreder:²⁰ *"Hemen her sene İstanbul'dan, Ağapınar'dan, Geyve'den Hz.*

14 Doğramacı, *Kardeşim Süleyman Kaya'ya İthaf*, 19-25.

15 Halen irşat vazifesini yürütmektedir.

16 Mehmet Kaya, Doğramacı, *Kardeşim Süleyman Kaya'ya İthaf*, 22.

17 12 yaşında Seyyid Muhammed Kadri Hazîn'e intisap ettiğini belirtir. Bkz. Doğramacı, *Kardeşim Süleyman Kaya'ya İthaf*, 35.

18 چلبى Türkçe. Çalab, Allah manasındadır. Sonundaki nisbet yâ'sı ile çelebi, Allah'a ait adam, Allah adamı demektir. Kibar, zarîf kimselere de "çelebi adam" denir. XVII. Yüzyıl'ın sonlarına kadar bilgin ve soylu kimseler için, yine bu unvan kullanılmıştır. Bkz. Ethem Cebecioglu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (İstanbul, Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009), 141.

19 Şeyhi Seyyid Muhammed Kadri Hazîn Efendi Çelebi Süleyman Efendi'ye verilen icâzette şöyle yazılmasını emretmişlerdir: "... Süleyman Kaya'yı, Nakşi ve Kadiri Tarikatlarından mezun ettim. Benim halifemdir. Onun hatme-i şerifi, benim hatmemdir, onun zikir halkası, benim zikir halkamdır..." Bkz. suleymankaya-kds.com (ÇSK), (Erişim 10 Nisan 2020).

20 Bkz. suleymankaya-kds.com (ÇSK), (Erişim 11 Nisan 2020).

Şeyh'in ziyaretine gitmeden duramazdım. Maraş'tan ziyaretine gitmişim. Lütufları güneş gibi aşikârdı. Bir sabah "Sana hilafet vereceğim" buyurdu. Ben, böyle bir nimetin ne kadar büyük olduğunu, kendimi çok aciz görmekle, fakat onun lütuflarının daha büyük olduğu, nazarlari önünde hiçbir şeyin zor olmadığını biliyordum. Ertesi gün ziyaretine gittiğimde mübarek yüzü bir Muhammedî gül gibi neşeli idi. Merhaba vererek iltifat etti. Buyurdu ki: "Akşam senin için hiç yatmadım. İstedim... Çok lütfettiler. Öyle ki istediğimden çok daha fazla ikram ettiler. Ben de pek çok memnun ve mesrur oldum". Ben, fakirane arz ettim ki: "Hep sizin nazar ve lütuflarınızdır. Kerem, Cedlerinizin, Şahınızın ve sizin şiarıdır." Ertesi sabah yine huzur-ı saadete vardığımda yine gül gibi açılan o mübarek güzel yüzüyle iltifatlarını devam ettirdiler. Buyurdular ki: "Evvelki akşam o kadar lütfetmişlerdi ki ben bile doymuştum, yani kâfi bulmuştum. Fakat bu gece de lütuflar devam etti. Elhamdülillah pek çok mutluyum". Şeyh Şurahbil'e emir vererek icâzetimin şu şekilde yazılmasını buyurdular: "... Süleyman Kaya'yı, Nakşi ve Kadiri Tarikatlarından mezun ettim. Benim halifemdir. Onun hatme-i şerifi, benim hatmemdir, onun zikir halkası, benim zikir halkamdır..."

Çelebi Süleyman Efendi'ye göre bağlı bulunduğu tarikat Pîrleri Şâh Muhammed Ali Hüsameddin et-Tavîlî (v. 1939) ve Seyyid Muhammed Kadri Hazîn'in velayette makamlarından daha üstün bir makam yoktur. İntisap ettiği gündün vefatına kadar bağlı bulunduğu tarikatı yaymaya çalışmış bu uğurda birçok fedakârlık göstermiştir. Bu gayreti ve çalışması neticesinde sayısız Müslümanın takva ve istikâmet dairesine girmesine birçok Hristiyan'ın da İslam ile müşerref olmasına vesile olmuştur.²¹

1. 3. Tarikat Silsilesi

Çelebi Süleyman Kaya Efendi'nin hilafet aldığı şeyhi Seyyid Muhammed Kadri Hazîn'e ulaşan tarikat silsilesi şu şekildedir:²²

Hız. Muhammed Mustafa (s.a.v.)

Hız. Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.)

Hız. Selmân-ı Fârisî (r.a.)

Kasım b. Muhammed b. Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.) (v. 107/725 [?])

Ca'fer es-Sâdık (r.a.) (v. 138/755-56 [?])

Ebû Yezîd Tayfûr Bistâmî (v. 234/848 [?])

Ebû'l Hasen el-Harakânî (v. 425/1033)

Ebû Ali el-Farmedî (v. 477/1084)

Hâce Yusuf el-Hemedânî (v. 535/1140)

Hâce Abdulhâlik-i Gucdüvânî (v. 575/1179)

Hâce Ârif Rîvegerî (v. 634/1236-37)

Hâce Mahmud encîr Fağnevî (v. 715/1315-16 [?])

21 Muhammed Ali Kolacı, 1974 Adana, 20 Şubat 2019; Çelebi Süleyman Kaya, "1B", (1975), 00:08:30-00:13:15.

22 Çelebi Süleyman Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri* (Ankara: Kültür Ofset, 1996), 124-125.

- Azîzân Hâce Ali Râmitenî (v. 715/1315)
 Hâce Muhammed Baba es-Semmâsî (v. 736/1335-36 [?])
 Seyyid Emîr Külâl (v. 772/1370)
 Şâh-ı Nakşibend Hâce Muhammed Bahâuddîn el-Buhârî (v. 791/1389)
 Hâce Muhammed Alâüddîn Attâr (v. 802/1400)
 Hâce Ya'kûb el-Çerhî el-Hisârî (v. 851/1447)
 Hâce Ubeydullâh Ahrâr (v. 895/1490)
 Hâce Muhammed ez-Zâhid (v. 936/1529)
 Hâce Muhammed Dervîş (v. 970/1562)
 Mevlânâ Hâcegî Emkenegî es-Semerkindî (v. 1008/1599)
 Hâce Muhammed Bâkî-Billâh (v. 1012/1603)
 İmâm Rabbânî Ahmed es-Serhendî el-Fârûkî (v. 1034/1624)
 Şeyh Muhammed Ma'sûm el-Fârûkî (v. 1079/1668)
 Şeyh Seyfüddin el-Fârûkî (v. 1096/1684)
 Seyyid Nûr Muhammed Bedevânî (v. 1135/1723)
 Cân-ı Cânân Şâh Mazhar (v. 1195/1781)
 Şâh Abdullah ed-Dehlevî (v. 1240/1824)
 Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (v. 1242/1827)
 Şeyh Osman Siracüddin et-Tavîlî (v. 1867)
 Şeyh Muhammed Behaeddin-i Evvel et-Tavîlî (v. 1881)
 Şâh Muhammed Ali Hüsameddin et-Tavîlî (v. 1939)
 Şeyh Muhammed Saîd Seyfeddîn (v. 1916)
 Şeyh Seyyid Muhammed Kadri Hazîn (v. 1961)

1. 4. Eserleri

Çelebi Süleyman Efendi, Şeyh-i Mezcûb Şeyh Muhammed Said Seyfeddîn'e ait Arapça kaleme alınan *Muhtasaru's-Sülûk ve'l-İhsân fî Beyânî'l-Vusûl ilâ Melikî'l-Mülûk ve Tarîkatu'l-Hâcegân*²³ adlı eseri ve Seyyid Muhammed Kadri Hazîn'e ait Kürtçe kaleme alınmış *Dîvân-ı İrfân Hayreti Hayrân*²⁴ adlı eseri Türkçeye tercüme etmiştir. Bu iki kıymetli esere aynı zamanda değerli açıklamalar ekleyerek ilgililerin istifade etmesini kolaylaştırmıştır. Daha sonra bu iki eseri bir araya getirerek *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri* adıyla yayımlamıştır.²⁵

1. 5. Kerâmetleri

Kerâmet; peygamberlik iddiası gütmeksizin istikâmet ve takva sahibi bir zâttan hârikulâde hadiselerin zuhur etmesidir.²⁶ Çelebi Süleyman Efendi'ye göre

23 Şeyh-i Mezcub Şeyh Muhammed Said Seyfeddin tarafından Arapça kaleme alınan bu eser Nakşî-Hâlidî yolunun usul ve edepelerini öğretmekte ayrıca müridlerini tanıtmaktadır.

24 Şeyh Seyyid Muhammed Kadri Hazîn tarafından yazılan ve yaklaşık iki bin beyitten oluşan şiirler vefatından sonra *Dîvân-ı İrfân Hayret-i Hayrân* adı verilen eserde toplanmıştır.

25 Eserin 1977 yılında ilk baskısı yapılmış daha sonra defalarca yayımlanmıştır.

26 İmam Abdülkerîm el-Kuşeyrî, er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, thk. Ahmed Hâşim es-Sülemî, (Beirut: Dâru'l-Kutubü'l-İlmiyye 1434/2013) 379; Ali b. Osman Cüllâbî Hücvirî,, Keşfü'l-Mahcûb (Hakikat

mümin için esas olan husus Yüce Allah'ın rızasına uygun bir hayat yaşayabilmesi olup kerâmet peşinde koşmamasıdır. Eshâb-ı Kiram da Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'den böyle bir talepte bulunmamıştır.²⁷ Ancak kerâmetlerin Cenab-ı Hakk'ın veli kullarına Hz. Peygambere (s.a.v.) ittibalarından dolayı verildiğini ve hak olduğunu ifade eder.²⁸ Çelebi Süleyman Efendi şeyhinden naklettiği bir bilgi ile tarîkatın esasının ve gayesinin çok yüksek olduğunu bunu kerâmete irca etmenin basit düşeceğini bildirmektedir.²⁹

Sevenleri, Çelebi Süleyman Efendi'nin çoğu kez mürîdlerinin merak ettikleri veya sormak istedikleri bir hadiseyi daha onlar sormadan cevaplandırıldığını, böylece kalplerinden geçenleri keşfettiğini bildirmiştir. Yine onun duasının bereketiyle birçok hasta şifa bulmuştur. Çelebi Süleyman Efendi'nin kendisinden zuhur eden hârikulâde olayları çok mütevazi bir kişilik olduğundan dolayı devamlı mürşidlerinin bereketine dayandırdığı ifade edilmektedir. Yine sevenlerinin anlattıklarına göre Çelebi Süleyman Efendi hayatını en büyük kerâmet sayılan istikâmet üzere geçirmiş, sünnet-i seniyyeye harfi harfine uymaya gayret göstermiştir. Zaten kendisi de sohbetlerinde sair sûfiler gibi bu hususa daha çok önem atfetmiştir.³⁰

1. 6. Vefatı

Şeyhi Seyyid Muhammed Kadri Hazîn'in sevgisine ve iltifatlarına mazhar olan Çelebi Süleyman Efendi 2005 senesinde Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Çok sevdiği ve her anıldığında özlemiyle gözlerinden yaşlar boşandığı şeyhinin ve evlatlarının yanına defnedilmesi, hayattayken en büyük arzusuydu. Neticede bu arzusuna kavuşmuştur. Sadece Seyyid Muhammed Kadri Hazîn'in çocuklarının defnedildiği türbeye kendisi de defnedilmiştir. Berzah âleminde de hasretiyle yandığı şeyhinin yanında bulunmuştur. Seyyid Muhammed Kadri Hazîn, Çelebi Süleyman Efendi için şunları söylemiştir:³¹

*Ey Süleyman Çelebî vey Çelebî Rûh Çelebî,
Der dili men tû hebi hâdimi evlâdi nebi ya Çelebî,
(Gönlümün içindesin, Ehl-i beytin hizmetkârı Çelebî)
Be hisâb ehli mebi ya Çelebî Rûh Çelebî,
(Hesapsız bizim ehlimizdensin ey Çelebî, Rûh Çelebî)
Veki Selmân-i mebi ya Çelebî Rûh Çelebî,*

Bilgisi), çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2018), 281; Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî, *Mu'cemu't-Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, (Kahire, Dâru'l-Fadîle, ts.), 207; Ferîdüddîn Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2018), 681.

27 Çelebi Süleyman Kaya, *Sohbetler*, haz. Sabiha Aşan, (Ankara ts.) 91.

28 Kaya, *Sohbetler*, 96.

29 Kaya, *Sohbetler*, 13.

30 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 11Çankırı Postası, (ÇP), "Kürşad Erenbilge Mülakatı", (Erişim 5 Ocak 2020).

31 suleymankaya-kds.com (ÇSK), (Erişim 27 Mart 2020), Doğramacı, *Kardeşim Süleyman Kaya'ya İthaf*, 26.

(*Selman'ımız gibisin, ey Çelebî, Rûh Çelebî*)

Şeb u rûz zikri mebi ya Çelebî Rûh Çelebî,

(*Gece gündüz hatırımızdasın ey Çelebî, Rûh Çelebî*)

2. Çelebi Süleyman Kaya'nın Tasavvufî Düşüncesi

2. 1. Şeriata İttiba

Kur'an-ı Kerîm'de ve Peygamber Efendimiz'in hayatında müminler için dünyada düzen ve huzuru sağlayacak ahirette de ebedi saadeti temin edecek kurallar vardır. Mümin bir bireyin hayat yolculuğunda emniyetle yol kat etmesi için bu kuralların ve edepelerin yaşamının her aşamasında yer alması gerekmektedir. Çelebi Süleyman Kaya Efendi de uyulacak en güzel yolun Kur'an-ı Kerîm, şeriat-ı garrâ ve ahlâk-ı Muhammediye olduğunu dile getirmektedir. Allah'ı Teâlâ'nın emirlerine ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) Sünnetine uymayı da özellikle sâlik için elzem görmektedir. Yine ona göre şeriat-ı garrâ'ya kâmil manada uyan sûfiler mertebe açısından daha yüksektirler. Sahv halini sekr halinden de daha üstün tutmaktadır. Bunun için eşsiz bir makam ve vuslat sahibi olarak nitelediği şeyhinin büyüklüğüne, aynı zamanda şeriat-ı garrâ'dan hiç şaşmadan bir hayat sürmesini delil olarak getirmektedir.³² Nitekim İmam Rabbânî de Kur'an ve Sünnete tabi olmadıkça manevi hallerin hiçbir kıymeti olmadığını bildirmektedir.³³

Çelebi Süleyman Kaya Efendi gerek Şeyh-i Meczûb Şeyh Muhammed Said Seyfeddîn'e ait *Muhtasarı's-Sülûk ve'l-İhsân* adlı kitaba yaptığı yorumlarda gerekse de mürşidi Seyyid Muhammed Kadri Hazîn'in şiirlerine yaptığı yorumlarda istikâmetten ayrılmamayı Yüce Allah'tan talep etmiştir. Bu da onun tarikatın şeriatsız olamayacağı Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i seniyyeye uymadan kâmil bir mümin olunamayacağı inancından kaynaklanmaktadır.³⁴ Seyr u sülûktan maksat olan vuslatın elde edilebilmesi içinde şöyle demektedir: "*İlla ki onun lûtfu, Hazreti Peygamber Efendimizin Aleyhisselâti Vesselâm'ın himmeti, rehberliği, usulü, sünneti, mutlak surette şarttır. Pîran-ı izamlarda bu yolun birer memurudurlar.*"³⁵

2. 2. Âdâba Riâyet

Çelebi Süleyman Efendi Rabbânî lütufların ve seyr u sülûk'un emniyetle devam etmesi için mürşidin belirlediği edelere riayeti şart görmektedir. "*Kalbi uyanık, usûl ile giden mürîde ne lütuflar vardır!*"³⁶ Yine Nakşî-Halidî usulüne göre tarikat pîrleri tarafından verilen ve "Hatm-i Hâcegân"³⁷ da denilen zikir usulünün değiştirilmemesi gerektiği, bunda nice sırların olduğunu ifade etmektedir. "*Bu zikirler ve âdâblar büyük bir sır olup, ayısının değiştirilmeden yapılması*

32 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 363; Kaya, *Sohbetler*, 233-234

33 İmâm-ı Rabbânî, Ahmed Fârûkî Serhendî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, çev. Abdülkadir Akçiçek, (İstanbul: Çelik Yayınları, 2011) 1:236.

34 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 64,117.

35 Kaya, *Sohbetler*, 7.

36 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 45.

37 Hatm-i Hâcegân: "Nakşibendiyye tarikatının özellikle Hâlidîyye kolunda bazı sûrelerin bir tertib üzere okunması ve belli miktarda zikir çekilerek yapılan uygulama." Bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 256; Reşat Öngören, "Hatm-İ Hâcegân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/476.

*lâzımdır.*³⁸ İmam Rabbânî (v. 1034/1624)'de bu yolda âdâba riayet etmenin zaruri olduğunu, esas kavuşturucu olanın tarîkat âdâb ve usulüne uygun hareketler olduğunu beyan etmektedir. Bu minvalde şu şekilde tavsiyeleri vardır: *“Şeyhinin harekâtına ve sekenâtına itiraz için, nefesine bir itiraz yeri asla bırakmamalıdır. Eğer itiraz, bir hardal tanesi kadar olsa, bu itirazın mahrumiyetten başka bir neticesi olmaz. İnsanların en şakisi ve saadetten en uzak olanları, bu evliya taifesini ayıplı görenlerdir. Bu gibi büyük belâlardan Allah-ü Taâlâ, bizi korusun.”*³⁹ Çelebi Süleyman Efendi, hakikî bir mürşidin elinde tarîkatta sülûk eden mürîde vuslat ve kavuşmanın husule gelmemesinin nedenini âdâb, erkân ve usulleri takip etmemesine bağlamaktadır.⁴⁰

2. 3. Hizmet

Çelebi Süleyman Efendi'ye göre tarîkata intisap eden birisi için en büyük lütuf ve terakki vesilesi hizmete sarılmasıdır. Çelebi Süleyman Efendi, Hak dostu bir mürşidin sohbetinin paha biçilmez bir Hazîne olduğunu, ölmeden tasarruf sahibi bir velinin hizmetine girip tavsiyelerine uyulması gerektiğini, bunun da Cenab-ı Hak'a ulaştırıcı en kısa yol olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir:⁴¹ *“Allah ve Resûl'ün yanında kıymetli mümin! Kıymetini idrak ederek, daha bu dünyadan çıkmadan, ilahi terbiye yolunda çok çalış! Allah'ın kudretiyle tasarruf eden evliyâyı sev! Bil ki bu, Hz. Resûl'ün en öz ve has ulaştırıcı yoludur. Evliyâyâ hizmet ile muhabbet ile ve rabitasındaki esrar ile Mevla'nı bulmaya çalış!”*

Çelebi Süleyman Efendi samimiyetle bağlanmış olduğu tarikatın Pîrlerini manevî alemde tasarruf sahibi veliler olarak gördüğünü, onların dergâhına candan hizmet ettiğini ve onların eşliğinden ayrılmayacağını şu dizelerle vurgulamaktadır:⁴²

*“Bir lütfü ilâhî âleme merhamet
Âlem devrinde buldu yüksek saadet
Tarikinde bırakmadı mürîdane zahmet
Her kim dese YA ALİ hazırdir himmet
Kul Süleyman şaha candan eder hizmet
Yüzüm eşikte geçse de yüz kıyamet”*

2. 4. Mürîd-Mürşid İlişkisi

Çelebi Süleyman Efendi mürşitsiz vuslat olamayacağını, yolun ise tehlikelerle dolu olduğunu ifade etmektedir. Zahirî ilimlerde âlim olanların da kemâlâta ulaşabilmesi için mutlaka bir mürşid-i kâmilin gözetiminde seyr u sülûk eğitiminden geçmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu hususta şöyle söylemektedir:⁴³

38 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 117.

39 İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, 1: 584

40 Kaya, *Sohbetler*, 225.

41 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 15.

42 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 185.; Cemal Doğramacı da Çelebi Süleyman Kaya Efendi'yi aşk ve fedakârlıkta sınırsız bir hizmet eri olarak tavsif etmiştir. Bkz. Doğramacı, *Kardeşim Süleyman Kaya'ya İthaf*, 26.

43 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 15.

"Arifler Sultanı Hz. Beyâzid-i Bistâmî (v. 234/848 [?]): "Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır." Hakikat sözünü unutma! Unutma ki, azamet ve celâdetinin sonu olmayan Allah'ü Teâlâ'nın huzûruna vasıtasız ve kolay gidilmez. İhsan Yolu'nda belirtildiği gibi, her dört mezhebin büyük müctehidleri, zahir ilimde deniz gibi olmuşlar, fakat kemâlleri, tarikat-i aliyeye intisap etmekle tamamlanmıştır. Sultan'l-Ulema Bahauddin'in (v. 628/1231) oğlu ve zahirî ilimlerin sultanı Hz. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (v. 672/1273) nasıl her şeyi bırakıp, bir derviş olan Şems-i Tebrîzî'ye (ö. 645/1247 [?]) tutuldu; hakîkî kemâlâtı onunla buldu ve dedi ki: "Hamdım. Piştım. Yandım." Ona göre Yüce Allah, seçtiği bir peygamberi kendisi ile insanlar arasında vasıta kıldığı gibi mürşid-i kâmilî de kendisi ile mürîdleri arasında vasıta kılmıştır.⁴⁴

Çelebi Süleyman Efendi, kesiksiz bir silsileye bağlı bir şeyhe intisap eden mürîdin rûhunun kâmil şeyhin nûruna bağlandığını söylemektedir. Mürîd elfâz-ı küfür söylediğinde veya büyük günah işlediğinde şeyhinin onu terk edeceğini, onun nûrlu kandilinden ayrılacağını ifade eder. Eğer mürîd işlediği günahı pişman olur ve tövbe ederse affedilir. Yalnız işlediği hatada ısrar ederse artık tarîkattan bir hissesi kalmaz ve tardedilir.⁴⁵ Çelebi Süleyman Efendi, mürîd-mürşid ilişkisinde mürşidin kemâlât sahibi, irşada yetkili bir ârif-i billâh olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Mürşidin ehliyet sahibi olmadıktan sonra mürîdlerinin sayıca çokluğunun Allah (c.c.) katında bir şey ifade etmeyeceğini kendi mürşidinden nakillerle anlatmaktadır. Çelebi Süleyman Efendi bir mürîd olarak müşahedelerine göre şeyhi Seyyid Muhammed Kadri Hazîn tarîkat basamaklarının en zirvesinde olan zâtlardan birisidir. Ona göre mürşidi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen feyizlere en kâmil manada varis olan bir Allah dostuydu. Mürşidini tarif ederken de onun şu beyitlerini misal vererek anlatır:⁴⁶

"Sâkîye havdım bitacu izzu cahe be misâl

Vârise şahe Hüseynim canım hem cananeyim"

(Hz. Resûl havuzunun sakisiyim. Misli görülmemiş yüksek bir makâm ve taç ile

Şâh-ı Hüseyin'e varis oldum, sevenim hem de sevilenim)

Çelebi Süleyman Efendi'nin açıklama ve yorumlarının satır aralarında bir mürşid-i kâmilin özelliklerini verdiği görülür. Devamlı bir surette de hakiki bir mürşid-i kâmilin terbiyesinin altına girilmesinin lüzumunu işler. Çünkü Çelebi Süleyman Efendi'ye göre bir mürşidi kâmilin gözetimine girmek Allah'a (c.c.) vuslatı sağlayan en önemli vesilelerin başında gelmektedir. Mürşidinden söz ederken ona olan sarsılmaz bağlılığı ve sevgisi kendini hemen hissettirmektedir. Derin bir vecd ile gezdiği ve gördüğü tüm yerlerde onun bir benzeri ile karşılaşmadığını aktarmaktadır. Söylediğine göre mürşidinin saadet meclisine en dertli ve hüznü insanlar bile gelse dertlerini unutuverirdi. Şeyhi, Seyyid Muhammed Kadri Hazîn'in tüm hareketlerinde Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'i

44 Kaya, *Sohbetler*, 144.

45 Kaya, *Sohbetler*, 41.

46 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 7; ÇSK), "Sultan Seyyid Kadri Mevlâna Hazîn".

takip etmeye çalıştığını, Sünnet-i seniyyeye azami derecede dikkat gösterdiğini bildirmektedir.⁴⁷

2. 5. Tecellî

Sûfîlere göre tecellî, “gayb aleminden kalbe görünen nûrlardır.”⁴⁸ Onlar, tecellînin devamlı olanına kıymet vermiş geçici olanına itibar etmemişlerdir.⁴⁹ Çelebi Süleyman Efendi, tecellî mertebelerinin üç şekilde olduğunu söylemektedir:⁵⁰ Yüce Allah'ın zatı ile tecelli etmesi, esmâ ve sıfatı ile tecelli etmesi veya insan-ı kâmilde tecellî etmesidir.⁵¹ Çelebi Süleyman Efendi'ye göre feyz ve tecellîde kâmil olanlar kalbi hastalıklarını tedavi etmiş ve keşfi Rabbânîye açık hale gelmiştir.⁵²

Çelebi Süleyman Efendi sûfînin seyr u sülûk mertebelerini aşarken Makâm-ı Musevî⁵³ tecellîsi ile yol almasının sâlik için çok zorlu olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bu makamda olanlar çok yakıcı bir tecellî ile karşılaşmalar bazen de aklı muhakemelerini kaybedebilmektedirler. Zahiri suretler tecellîsi ile görünen sureti Allah zannederek bazı şatahatlar söylerler. Fakat en sonunda Allah'ı Teâla lütfederek onları bu halden kurtarır şeriat-ı garrâyâ dönmelerine yardımcı olur. Çelebi Süleyman Efendi bu duruma Hallâc-ı Mansûr (v. 309/922) ve Bayezîd Bistâmî'yi örnek vermektedir.⁵⁴

2. 6. Hakikat

Çelebi Süleyman Efendi “*Hakikati gören, hayali, lüzumsuzluğundan dolayı atar*” sözüyle görüyormuşçasına kulluk yapanların gösterişe değer vermeyeceğini belirtir. Bununla hakikate ulaşma çabasının önemini vurgulamaktadır.⁵⁵

Çelebi Süleyman Efendi'ye göre şuhudî iman şeriatın esas gayesidir. Bu da perdelerin ardında olan gizli manayı müşahede etmektir. Yani hakikat ilmini idrak edebilmektir. Hakikat erbabı olarak gördüğü Mevlânâ Celaleddin Rûmî için de şu ifadeleri kullanmaktadır:⁵⁶ *Hz. Mevlâna Celâleddin'den (Kds) mezhebini sormuşlar, "Allah" demiş. Evet her emir ve isteği Allah'tan doğrudan doğruya alan, zaten başka bir şekilde hareket edemez ki. Şeriatın nakli ve hem de hakikatine ermişler.*

47 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 6,7,17,18.

48 Abdurrezzak el-Kâşânî, *Mu'cemu Istilahâtî's-Sûfiyye*, thk. Abdulâl Şâhin, (Kahire: Dâru'l-Menâr, 1992), 173; Cürcânî, *Mu'cemu't-Ta'rifât*, 46.

49 Mesut Yiğit, *Yusuf en-Nebhânî ve Şiirindeki Tasavvufî Unsurlar* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 168.

50 Sehl b. Abdullah et-Tüsteri tecellînin üç hâlinin olduğunu söylemektedir: “Zâtın tecellîsi: Mükâşefe, Zâtın sıfatının tecellîsi: Nûr mahalli, Zâtın hükmünün tecellîsi: Ahiret ve oradaki haller.” Geniş bilgi için bkz. Ebubekir Muhammed Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf)*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019), 197-200.

51 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 175.

52 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 400-401.

53 “Hz. Musa'nın (a.s.) makamından feyiz almış, onun huyunda ve meşrebinde manasındadır.” Geniş bilgi için bkz. Hücvirî,, *Keşfü'l-Mahcûb*, 430-431; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2016), 153.

54 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 52.

55 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 341.

56 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 3419-351.

2. 7. Hakikat-ı Muhammediye

Hakikat-ı Muhammediye anlayışına göre Yüce Allah'ın zatı dışında hiçbir şey yokken Cenâb-ı Allah her şeyi bu hakikatten ve bu hakikat için yaratmıştır.⁵⁷ Çelebi Süleyman Efendi de yaptığı yorumlarda bu inancı işlemiş ve savunmuştur. Ona göre Yüce Allah âlemleri yaratmadan önce Peygamber Efendimiz'i zât nûrundan yaratmış, kemâl ve cemâl sıfatlarına ayna kılmıştır. Kâinatın mayası Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rûhudur, bütün mevcûdatı onun nûrundan yaratmıştır. Hz. Peygamberin nûrundan yaratılmasıyla insanoğlu esmâ-i hüsnânın sırrına mazhar olabilmıştır.⁵⁸ Çelebi Süleyman Efendi'nin bu görüşleri sûfîlerin bu konudaki genel görüşleriyle uyum arz etmektedir. Nitekim Muhyiddîn İbn Arabî'ye (ö. 638/1240) göre de mahlûkat içerisinde alemin hûlasası, insan-ı kâmil Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. Diğer peygamberler ve kâmil insanlar insan-ı kâmil rütbesini vekaleten taşımaktadırlar.⁵⁹

2. 8. Marifet Anlayışı

Mutasavvıflar marifeti; Yüce Allah'ın zât, isim ve sıfatlarıyla tanınması şeklinde yorumlamaktadırlar. Marifet, ilimden çok iç tecrübeyle vasitasız elde edilen bilgilerdir. Sâlik, nefsî arzularından uzaklaşıp arındığı ölçüde Cenâb-ı Hakk'a yaklaşır onun lütuflarına nail olur.⁶⁰ Çelebi Süleyman Efendi de umum sufiler gibi marifetin Cenab-ı Hakk'ın veli kuluna bahsettiği vasitasız Rabbânî keşif ve ilhamlar olduğunu söylemektedir.⁶¹ Yine Çelebi Süleyman Efendi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sair insanlardan farklı olduğunu marifet derecelerinin zirvesinde olduğunu bildirir. "Yâ Rabbi seni layıkıyla bilemedik" hadisi şerifini şeyhinden nakille Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kabz halinde söylediğini ifade eder. Çünkü Yüce Allah tarafından Hz. Peygambere bildirilmeyen bir şey yoktur.⁶²

2. 9. İlham Anlayışı

Tasavvufta Yüce Allah tarafından feyiz vasitasıyla kalbe ilkâ edilen mana ve bilgilere ilhâm denilmiştir.⁶³ Sûfîler, ilhamı dinde delil olarak görmüştür. Bu hususta bazı kelimciler de onlara muvafakat etmiştir.⁶⁴ Çelebi Süleyman Efendi şeyhinin kasidelerini yorumlarken ilhâm kelimesini "Yüce Allah'ın kalbe indirdiği

57 Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007), 344-346; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 153; Kâşânî, *Mu'cemu Istilahâtî's-Sûfiyye*, 82; Cürcânî, 80; Mu'cemu't-Ta'rîfât Rifat Okudan, "Hakikat-i Muhammediyye Felsefi Temelleri ve Dinî Asıllarının Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 2/11, (2003), 152.

58 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 3,5,197.

59 İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, 345; Refik el-Acem, *Mevsuatu mustalahâtî't-tasavvufî'l-İslâmî*, (Beyrut: Nâşirûn, 1999), 300-301; Mahmud Erol Kliliç, *Şeyh-i Ekber*, (İstanbul: Sufi Kitap, 2018), 74-75.

60 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 236; Dilaver Selvi, "Tasavvufta Marifetin Meyvesi Rahmet Ahlâkı ve Hizmet", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 / Ek 1 (Aralık 2017), 87.

61 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 2.

62 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 197.

63 Ahmet Emin Seyhan, "Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlham Anlayışı", *Usul İslam Araştırmaları* 16 / 16 (Aralık 2011), Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 184; Selami Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 175.

64 Seyhan, *Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin İlham Anlayışı*, 85.

bilgiler" şeklinde tarif etmektedir.⁶⁵ Yine bağlı olduğu Nakşî-Halidî kolunun Pîrlerini ilhâma açık birer ârif-i billâh ve mürşid-i kâmiller olarak tavsif etmektedir. Yine tarîkat Pîrlerinden Şeyhi Meczûb Şeyh Muhammed Said Seyfeddîn'in açıklamalarının ilhâm-ı Rabbânî ile tasavvufta yeni bir manevî çığır açtığını söylemektedir.⁶⁶

2. 10. İhlâs

Tasavvufta ihlâs; kalbi bulandıran şüphelerden kurtulma, riyadan uzaklaşma, ameli Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanmak için işleme şeklinde açıklanmıştır.⁶⁷ Çelebi Süleyman Efendi ihlâsı; "*muteber olan her şeyin kemali*" şeklinde tarif eder. İhlâsın, ayeti kerime ve hadisi şeriflerin tevcihiyle ibadetlerin kabulünün esası olduğunu ifade eder. Çelebi Süleyman Efendi, kalpte siyah bir noktanın olduğunu ve Şeytanın kişiye buradan müdahale ederek ihlâstan uzaklaştırabildiğini söyler.⁶⁸ Tasavvufun bu problemde devreye girdiğini, Yüce Allah'ın zikri ve kâmil mürşidin sohbetiyle bu siyah noktanın beyaz nûra dönüşebileceğini bildirir. İhlâsa erişebilmek için gayret gösterilmesi gerektiğini ifade edip bu hususta şu hadis-i şerifi nakleder: "İnsanlar helâk oldu, ancak alimler müstesna. Alimler de helâk oldu ancak, ilmiyle amel edenler müstesna. İlmiyle amel edenler de helâk oldu, ancak ihlâs sahibi olanlar müstesna. İhlâs sahibi olanlar da büyük bir tehlike içindedirler."⁶⁹ Ona göre ihlâsa erişmenin yolu ancak kendisi de ihlâsa ermiş ve yetiştirmeye ehil mürşid-i kâmillerin sohbetleri ile mümkün olabilir. Hak yolunu gösteren kâmil şeyh, Allah'ı Teâla'nın nûru ile kalbe teveccüh ettiğinde günahlarla simsiyah kesilmiş kalbi temizleyerek ilim, ihlâs ve ubudiyet şevki ile doldurur. Yine ona göre ihlâsa erişebilmenin bir başka yolu, Cenab-ı Hakk'ın nazar ettiği gönüde yer alabilmekten geçmektedir.⁷⁰

2. 11. Aşk

Çelebi Süleyman Kaya Efendi aşkı cemâl ve kemâl sıfatları gibi Yüce Allah'ın ezeli sıfatlarından görür.⁷¹ İlahî aşka ulaşabilmenin yolunun ise kalplerin mâsivâdan temizlenmesiyle⁷² mümkün olabileceğini söyler.⁷³ Aşkın kemale

65 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 323.

66 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 51.

67 Yiğit, *Yusuf en-Nebhânî ve Şiirindeki Tasavvufî Unsurlar*, 102.

68 "Süveydâ-yı kalb denilen bu nokta kalbin ortasındabulunduğu farz edilir." Bkz. Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 323.

69 İsmail b. Muhammed Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzilü'l-İlbâs amme's-tehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs*, thk. Ahmet Kalaş, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.), 2/312 (No. 2796).

70 Doğramacı, *Kardeşim Süleyman Kaya'ya İthaf*, 25.

71 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 5., Sûfilerin istilâhında aşk için şöyle denmiştir: "Aşk, istilâh-ı meşâyıhta Hakk'ın bir ismidir. Mâhiyeti medârik-i akl ve fehîmden müteâlidir. Bkz. Selami Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, 43.

72 Çelebi Süleyman Efendi'ye göre bu temizlenme tek başına yapılan çabalarla olmaz. Ancak tarîkatta bir mürşidin kâmilin gözetiminde adabına uyararak yapılan seyr u sülûk neticesinde olabilir. Bu şekilde adabına riayet ederek alınan terbiye neticesinde ilahi aşk husule gelebilir. "Sâlik Allah-û Teâlâ'nın zikrini yapa yapa, Şeyh Hazretlerinin nûrlu kalbinde, o hatıraları, hayalleri götüre, götüre onun kalbinde işte o ilâhi duygu, evvelâ husûle gelir. O ilâhi duygu aşka döner." Bkz. ÇSK, "suleymankaya-kds.com".

73 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 4.

ulaşabilmesi ve vuslatın vuku bulması için de mâşuktan başka hiçbir talebin olmaması gerektiğini vurgular.⁷⁴

Çelebi Süleyman Kaya Efendi'ye göre hakikî aşka daha ulaşamamış olanlar tasavvur ve hayal ile kalbini temizleyip hakikate ulaşmaya çalışır. Bu konuda Mevlânâ Şeyh Ahmed el-Cezerî'den (v. 1050/1640) nakillerde de bulunur. Mevlânâ el-Cezerî hakikî aşka ulaşmanın yolunun mecazî aşktan geçtiğini belirttiği beyitleri şu şekildedir:⁷⁵

عَاشِقٌ أُرْجَاؤُكَ رُبَّ مَا لِي بِدَيْتٍ بَرَقًا مَجَارُ
دِي لِيكَ صَاحِبِ دِلَانٍ حَتَّى أَبْدَيْتَ سِرَّ فَرَاؤُ
كَشَفِ أَسْرَارِ صِفَاتَانِ بِي مَحَبَّتِ نَائِيْتِ
صُورَتِي أَسْمَا دِ فَيْتِ دَا بِيكِيْنِ رِي فَهَمُّ رَاؤُ
لَا مَعَا حُسْنُ جَمَالِي دِي رِي عِلْمِي بِيْتَهُ عَيْتِ
عِشْقِ دَاؤِي هَلْبِيْتِ كِي دِي حَقِيقَتِ بِي مَجَارُ

“Aşığa ulvi cihetten aşk-ı mecazî şimşegi parıldarsa

Gönül ehlinin katında ebediyete kadar başı dik olur”

“Muhabbet olmadan sıfatların sırları anlaşılmaz

Anlayabilmemiz için esmanın sureti gereklidir”

“Hüsün ve cemal parıldadığında ilme’l-yakînden ayne’l-yakîne ulaşılır

Ta ki aşk ateşi alevlensin yoksa mecaz olmadan kim hakikate ulaşmıştır”

Sonuç

Tasavvufî düşüncesi çalışmamızın konusu olan Çelebi Süleyman Kaya Efendi, tasavvuf tarihinde merkezi bir konumda bulunan Cizre şehrinde doğmuştur. İlim tahsilindeki hocaları bilinmese de yaptığı tercümeler, açıklamalar ve sohbetlerden çok iyi bir dini eğitim aldığı açığa çıkmaktadır. Günün şartlarına göre iyi bir tahsil sayılan lise eğitimi de tamamlamıştır. Çok küçük yaşlarda Nakşî-Hâlidî tarikatının meşhur şeyhlerinden Seyyid Muhammed Kadri Hazîn'e intisap etmiş bilahare ondan tasavvufî icâzet alarak halifeleri arasına girmiştir. Çelebi Süleyman Efendi hayatı boyunca azim ve gayretle Hak yolunu göstermeye çalışmış, dertlilerin imdadına koşmuş, insanların istikâmetten ayrılmamaları için çaba sarf etmiştir. Hedefi insan-ı kâmil yetiştirmek olan Çelebi Süleyman Efendi'nin gönüllere hitap eden sohbetini dinleyenler meclisini bir daha bırakamamış, hanesi kalbi kırıkların sığınağı olmuştur.

Tercüme, şerh ve sohbetlerinde düşüncesini beyan ederken atıfta bulunduğu ayetler, hadisler ve diğer kaynaklar muvacehesinde dini ilimlerdeki vukufiyeti hemen göze çarpılmaktadır. Yaşamı boyunca insanların gönül dünyasına hitap etmeye çalışan Çelebi Süleyman Kaya Efendi'nin irşad eksenini sadece

74 Kaya, *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*, 339.

75 Molla Ahmed ez-Zıvıngî , *el-İkdu'l-Cevherî fi Şerh-i Dîvani's-Şeyhi'l-Cezerî*, (Kamışlı: Matbaatu Rafideyn: 1958), 1/262-263.

Müslümanlarla sınırlı kalmamış başka dine mensup insanları da kuşatmış ve birçok Hristiyan'ın İslamiyet'le müşerref olmasına vesile olmuştur. Onu tanıyanların ifadesine göre Çelebi Süleyman Efendi, Sünneti seniyyeyi kendisine rehber edinmiş ve şeriat-ı garrâyı tek geçerli ölçüt saymıştır. Hz. Peygamber'in güzel ahlâkını kendisine düstur ittihaz eden Çelebi Süleyman Efendi ince, kibar, zarif ve etkileyici kişiliğiyle Anadolu irfanının nûr kandillerinden birisi olmuştur. Zengin birikimiyle icra ettiği sohbetlerinde Kur'an ve Sünnete bağlılığı öncelemiş aynı zamanda kemâlât basamaklarını tırmanmak için bir mürşid-i kâmile bağlanmayı gerekli görmüştür. İnsanoğlunun en büyük imtihanı olan nefis-i emmâre ile yaptığı mücadelede ancak kâmil bir mürşidin gözetiminde başarılı olabileceği inancı sohbetlerinin temel konusu olmuştur.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs amme's-tehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs*. thk. Ahmet Kalaş. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle. 1405/1985.
- Attâr, Ferîdüddîn *Tezkiretü'l-Evliyâ*. çev. Süleyman Uludağ. 6. Basım. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2018.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 5. Basım, 2009.
- Cürcanî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif. *Mu'cemu't-Tarîfât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşavî. Kahire: Dâru'l-Fadîle. ts.
- ÇP, Çankırı Postası. "Kürşad Erenbilge Mülakatı". Erişim 5 Ocak 2020. <https://www.cankiripostasi.com/kursad-erenbilge-mulakti-1-makale,271.html>
- ÇSK, suleymankaya-kds.com. "Çelebi Süleyman Kaya (kds)". Erişim 10 Nisan 2020. <https://www.suleymankaya-kds.com>
- Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî. Keşfü'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi), çev. Süleyman Uludağ. 6. Basım. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *Fütûhât-ı Mekkiyye*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2007.
- İmâm-ı Rabbânî, Ahmed Fârûkî Serhendî. *Mektûbât-ı Rabbânî*. çev. Abdülkadir Akççek. 2 Cilt. İstanbul: Çelik Yayınları, 2011.
- Kâşânî, Abdurrezzak. *Mu'cemu Istilahâtî's-Sûfiyye*. thk. Abdulâl Şâhin, Kahire: Dâru'l-Menâr, 1992.
- Kaya, Çelebi Süleyman. "1B", (1975), Erişim 2 Nisan 2020. <https://www.suleymankaya-kds.com/sueleyman-kaya-celebi>
- Kaya, Çelebi Süleyman. *Gönül Sultanları ve Hak Sohbetleri*. 3. Basım. Ankara: Kültür Ofset, 1996.
- Kaya, Çelebi Süleyman. *Sohbetler*. haz. Sabiha Aşan. Ankara: y.y., ts.
- Kelâbâzî, Ebubekir Muhammed. *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf)*. çev. Süleyman Uludağ. 6. Basım. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.
- Kılıç, Mahmud Erol. *Şeyh-i Ekber*. 7. Basım. İstanbul: Sufi Kitap, 2018.
- Kuşeyrî, İmam Abdülkerîm el-. er-Risâletü'l-Kuşeyriyye. thk. Ahmed Hâşim es-Sülemî. Beyrut: Dâru'l-Kutubü'l-İlmiyye, 1434/2013.
- Okudan, Rifat. "Hakikat-i Muhammediyye Felsefî Temelleri ve Dînî Asıllarının Değerlendirilmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2/11, (2003), 139-164.
- Öngören, Reşat. "Hatm-i Hâcegân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/476-477. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

- Selvi, Dilaver. "Tasavvufta Marifetin Meyvesi Rahmet Ahlâkı ve Hizmet". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 / Ek 1 (Aralık 2017): 85-155. <https://doi.org/10.17050/kafkasilahiyat.372843>
- Şimşek, Selami. *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 2. Basım. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık., 2016.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer. *Tarih Futûhi'l-Cezîreti ve'l-Hâbûri ve Diyarbekr ve'l-Irak*. thk. Abdülaziz Feyyad Harfûş. Şam: Dâru'l-Beşâir Li't-Tabâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzi', 1417/1996.
- Yaşın, Abdullah. *Bütün Yönleriyle Cizre*. Basım Yeri Yok: Yücel Matbaacılık, 1983.
- Yiğit, Mesut. *Yusuf en-Nebhânî ve Şiirindeki Tasavvufî Unsurlar*. Ankara: Fecr Yayınları, 2020.
- Zıvıngî, Molla Ahmed. *el-İkdu'l-Cevherî fi Şerh-i Dîvani's-Şeyhi'l-Cezerî*. Kamışlı: Matbaatu Rafideyn: 1958.